

Отримано 01.05.2025р
Голова редакції спеціалізованої
ради ДФ 26.133.086
доктор педагогічних наук,
професор Олександр О.М.

Голові спеціалізованої вченої ради
ДФ 26.133.086
у Київському університеті
імені Бориса Грінченка,
доктору педагогічних наук, професору,
завідувачу кафедри музикознавства та
музичної освіти Факультету музичного
мистецтва і хореографії
Ользі Олексюк

ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА

на дисертаційне дослідження **Бондаренко Анни Юріївни**
«Образ Київської Русі в українській інструментальній музиці
1960-х–1980-х років», поданого на здобуття наукового ступеня
доктора філософії за спеціальністю 025 «Музичне мистецтво»

Актуальність теми дисертації. Предметом вивчення дисертаційного дослідження Анни Бондаренко обрано образну сферу в інструментальній творчості українських композиторів, що є дійсно цікавим і маловивченим у цій галузі аспектом. Звичайно прерогативою розкриття образної сфери є оперно-вокальне чи хорове мистецтво, а галузь інструментальної музики не часто потрапляє до уваги дослідників. Іншим, не менш вагомим чинником є хронологічні межі роботи, які окреслено періодом 1960–1980-х років, адже для українського мистецтва радянської доби це час найвищої активності у впровадженні модерністичних новацій та ствердженні національної самосвідомості. Унікальність такого підходу відзначає і сама дисертантка, стверджуючи, що у будь-яких дослідженнях з інструментальної музики, «значно менше уваги приділено образно-тематичному аспекту, концептуально важливому в осмисленні світоглядних та естетичних тенденцій, які вплинули на формування української музики наступного історичного етапу – доби незалежності» (дис., с. 23). Обраний в дисертації ракурс та історичний період розвитку українського інструментального мистецтва ще не здобули ретельного вивчення у музикознавстві, що підтверджує безсумнівну **новизну** та **актуальність** рецензованої праці.

Ознайомлення та аналіз матеріалів дисертаційної роботи надає підстави для певних висновків щодо **актуальності, наукової новизни, апробації, практичного значення** здобутих результатів.

Наукова новизна отриманих результатів і висновків дисертації полягає в тому, що в українському мистецтвознавстві *вперше*: систематизовано та розглянуто значний корпус творів українських композиторів, присвячених тематиці Київської Русі; введено в науковий обіг та детально проаналізовано музику балету О. Канерштейна «Євпраксія»; обґрунтовано історичну значущість доробку вітчизняних композиторів за тематикою Київської Русі у контексті світоглядних, духовних та художньо-естетичних тенденцій епохи. **Уточнено**: образно-змістовий вектор творчості українських композиторів 1960-х–1980-х років; стильові особливості маловідомих творів українських композиторів цього періоду (фортепіанний триптих «Хрещення Руси-України» І. Соневицького, симфонічна поема «Золоті ворота» О. Яковчука; балет «Ольга» Є. Станковича).

Теоретична та практична значущість отриманих результатів.

Теоретичну основу дослідження складають наукові праці з проблем: *художнього образу в мистецтві та музичній творчості; програмності в музиці; історії України та української культури другої половини ХХ століття; творчості українських композиторів другої половини ХХ століття.* Окремо хочеться відзначити музичний матеріал дослідження, який складають фортепіанні цикли, оркестрова та балетна музика, що свідчить про певну масштабність інструментальних жанрів, в яких втілено образ Київської Русі.

Практичне значення дисертації полягає у можливості використання її результатів у науковій, виконавській та педагогічній діяльності, зокрема у лекційних курсах з історії культури, історії української музики, аналізу музичних творів, історії інструментального мистецтва, а також у підготовці концертних програм та балетних постановок.

Наукова обґрунтованість результатів дослідження забезпечується вдало обраною дисертанткою аналітичною та методологічною стратегією, в якій виокремлюються такі важливі завдання та підходи: опрацювати наукову літературу з питань художнього образу в мистецтві та музиці; з'ясувати основні принципи програмності в інструментальній музиці та розглянути історіографію дослідження проблематики програмності в українському музикознавстві; висвітлити політичні та соціокультурні умови розвитку української музики 1960-х – 1980-х років; простежити історію звернень композиторів до тематики Київської Русі; проаналізувати жанрово-стильові особливості втілення образу Київської Русі в обраних інструментальних творах; здійснити типологію ознак образу Київської Русі та засобів його втілення у розглянутих творах; обґрунтувати історичну значущість доробку вітчизняних композиторів, в якому втілено образ Київської Русі.

Рівень виконання поставленого наукового завдання та оволодіння здобувачем методологією наукової діяльності. Дисертаційне дослідження

А. Бондаренко виконано згідно вимог, що висуваються до кваліфікаційних робіт такого типу. Під час написання дисертації було використано *методи: абстрагування* (для систематизації базових понять категоріального апарату дисертації); *модельовання* (для виявлення аналогій між особливостями втілення образу Київської Русі у творах різних жанрів); *історичний* (для аналізу суспільно-політичних та загальнокультурних процесів в українській культурі останньої третини ХХ ст.); *історико-культурний* (для визначення художньо-естетичних засад української музичної культури означеного періоду); *типологічний* (для виокремлення характерних ознак образу Київської Русі та засобів його втілення у творах українських композиторів); *компаративний* (для виділення спільних та відмінних ознак між жанрово-стильовими особливостями втілення образу Київської Русі); *метод цілісного аналізу* (для розгляду композиційних, структурних та стилістичних ознак обраних творів; *семантичний (семантико-смісловий)* (для аналізу елементів стилістики з погляду їх змістовно-сміслового значення у тексті певного твору).

Апробація дисертації. Повнота викладу основних результатів у наукових публікаціях. Основні результати дисертаційного дослідження висвітлено у 8 одноосібних публікаціях авторки, серед яких 3 статті у наукових виданнях України, затверджених МОН як фахові, та 5 публікацій апробаційного характеру.

Структура та зміст дисертації, відповідність вимогам щодо обсягу й оформлення. Структура дисертації Бойченко А.Ю. відповідає вимогам МОН щодо такого типу робіт, має 3 логічно вибудовані розділи з висновками до них та основними висновками, список використаних джерел, оформлений згідно зі стандартом ДСТУ 2015 року, і додатки. Основний текст викладено на 166 сторінках, список джерел містить 207 позицій.

У Першому розділі розглянуто художній образ як категорію наукових студій та специфіку його втілення в інструментальній музиці. Окрему увагу приділено ролі програмності в інструментальній музиці, зокрема наголошено, що «розвиток програмної музики, що розпочався у добу Бароко, і досягнув апогея в епоху Романтизму, сприяв кристалізації обраної сфери музичного мистецтва, адже саме в програмній музиці художній образ реалізується найбільш повно» (дис., с. 46).

Визначено філософський та естетичний контент поняття образу. Відзначено, що «художній образ ... найбільш яскраво виявляється в музиці, яка є автономною і незалежною від вербального тексту, але яка має яскраво виражені позамузичні чинники, передусім назву або літературну програму, що дозволяє більш об'ємно змалювати художній образ у найбільш далекому від конкретики мистецтві як музика» (дис., с. 37).

Здійснено огляд існуючих класифікацій програмності, де виділено кілька основних її типів (у тому числі за А. Мухом, дис., с. 54). Спираючись на дослідження феномену програмності у музиці другої половини ХХ – початку ХХІ століття, авторкою узагальнено наявні різновиди цього явища (дис., с. 58), надано низку найчастіше вживаних в інструментальній музиці програмних модусів (дис., с. 59-60), перелічено найпоширеніші прийоми та засоби програмної музики (дис., с. 60-61). Як висновок констатується, що єдиної системи типології програмності на сьогодні не створено (дис., с. 61), а також, що поняття художнього образу не має однозначної дефініції та універсальної класифікації (дис., с. 63).

У другому розділі дисертації висвітлено історико-культурні аспекти розвитку української музики 1960–1980-х років, зацентовано на соціокультурному контексті доби та втіленні тематики Київської Русі в українській музиці. Однак, треба відзначити, що за поданим у цьому розділі надзвичайно цікавим оглядом політичної ситуації і культурних процесів 1960-1980-х років, що відбувалися у країні, особливостям розвитку і трансформаціям музичного мистецтва цього періоду приділено значно менше уваги. Відзначені процеси широко окреслені в образотворчому мистецтві та літературі, але в музиці загалом отримали недостатню характеристику.

У підрозділі 2.2 («Тематика Київської Русі в історії української музики: ретроспективний погляд») розглянуто кількісно значний і жанрово різноманітний пласт творів українських композиторів (у тому числі представників діаспори), присвячений тематиці Київської Русі. Надано образну та жанрово-стильову характеристику цих творів, висвітлено їх сценічні долі. Але за змістовною логікою та хронологічними межами цей підрозділ дещо не стикується із загальною назвою розділу «Історико-культурні аспекти розвитку української музики 1960-х–1980-х років».

Третій розділ «Жанрово-стильові втілення образу Київської Русі в українській інструментальній музиці 1960-х–1980-х років» присвячений безпосередньо аналізу творів, серед яких фортепіанні цикли, жанри оркестрової та балетної музики. Одразу виникають питання щодо назв підрозділів, які складаються тільки з найменування музичних жанрів (3.1. Фортепіанні цикли; 3.2. Жанри оркестрової музики; 3.3. Балетна музика) та начебто не співвідносяться із поставленою проблемою. Але здійснений авторкою аналіз абсолютно переконує в повному розкритті заявлених у загальній назві жанрово-стильових втілень образу Київської Русі. В аналізі балету Є. Станковича «Ольга» приваблює компаративність підходу: одночасно порівнюються постановки Київського і Дніпропетровського оперних театрів та телевізійна екранізація балету. Це допомагає якнайповніше розкрити семантику і образність твору. Безумовною новизною та дослідницькою вдачею є аналіз балету О. Канерштейна «Євпраксія».

Дискусійні положення дисертації. Загальне позитивне враження, що склалося у процесі ознайомлення з дисертацією, водночас не виключає необхідності уточнення, розширення й поглиблення деяких аспектів. Отже, у опонента виникли наступні запитання:

1. Зважаючи на кількісно значний і жанрово різноманітний пласт творів українських композиторів, присвячених образу Київської Русі, що представлені в дисертації, цікаво відмітити, які тематичні напрями і які жанри переважали в цих творах? Чи не варто, поряд з описом, було б зробити класифікацію цих творів?

2. На с. 78 дисертації вказано, що «в музичній творчості продовжувалося розхитування канонів соцреалізму». Проте в роботі не зазначено в чому саме ці канони виражались в музичній творчості і яким чином відбувалось їх розхитування. Поясніть, будь ласка, що це за канони, і як проявлялось їх розхитування в музичному мистецтві.

3. Однією з позитивних сторін роботи є грамотний і гарний літературний виклад. Однак у бажанні досягти яскравих асоціацій трапляються деякі курйозні моменти, зокрема такі вислови, як «у музиці змальований образ чарівної вишуканої краси за допомогою баркарольної медитації, прозорих «акварелей» гармонії та тонких контрапунктичних ліній» (дис., с. 133), чи «епізод перед репризою (після тріумфальних фанфар), витриманий на паралельних квінтах у високих дерев'яних духових – наче перше, що видно після того, як розсіюється курява після битви» (дис., с. 149). Потребують пояснення і застосовані авторкою такі терміни, як «стрічкове голосоведіння», «маломісткі звукоряди» (дис., с. 134).

4. Попри здійснений дисертанткою переконливий аналіз виникає питання етичного порядку: чи коректно було включати до роботи твори В. Кікти, який є громадянином РФ і в українських довідниках (вікі, УМЕ) фігурує як «радянській і російський композитор українського походження»? Зважаючи на це, наскільки уведення цих матеріалів відповідає темі дисертації («Образ Київської Русі в *українській* інструментальній музиці 1960-х–1980-х років»).

5. До вагомих напрацювань українських дослідників з балетного мистецтва належать не зазначені в роботі А. Бондаренко: дисертація «Балетне мистецтво Національної опери України 1991–2015 рр.: виконавські традиції, творчі постаті, вистави» (2017) та статті Є. Коваленко, монографія «Танець «модерн» та неокласичний танець в українському балеті другої половини ХХ ст.» (2020) та інші розвідки М. Погребняк, праці О. Зінич, В. Туркевича, С. Анфілової.

Проте ці запитання та зауваження мають загалом уточнюючий характер, не заперечують глибині висновків та положень дисертаційної роботи і не впливають на загальну високу оцінку проведеного дослідження. У цілому в дисертації та наукових публікаціях Бондаренко А. Ю. додержувалась академічної доброчесності. Академічний плагіат, фабрикації, фальсифікації в тексті не виявлено.

Загальний висновок щодо відповідності роботи встановленим вимогам.

Зважаючи на вищезазначене, дисертаційне дослідження Анни Юріївни Бондаренко «Образ Київської Русі в українській інструментальній музиці 1960-х–1980-х років» є вагомим внеском у сучасне музикознавство. Дисертація характеризується новизною, структурованістю та послідовністю викладу матеріалу, апробація результатів підтверджує, що всі винесені на захист положення та висновки одержані самостійно. На цих підставах дисертаційне дослідження повною мірою відповідає вимогам «Порядку підготовки здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії та доктора наук у вищих навчальних закладах (наукових установах)», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 року № 261 (зі змінами і доповненнями від 03 квітня 2019 року № 283), «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року, а його авторка Анна Юріївна Бондаренко заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії (PhD) за спеціальністю 025 Музичне мистецтво.

Офіційний опонент:

докторка мистецтвознавства, професорка,
завідувачка кафедри музикознавства та
культурології Сумського державного
педагогічного університету
імені А.С.Макаренка

Ольга ЗАВ'ЯЛОВА

